

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K

F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 40

1959

U P P S A L A 1 9 6 0

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1960

ALMQVIST & WIKSELS BOKTRYCKERI AB

60153021

Utgivarna av Hedvig Charlotta Nordenflychts Utvalda Arbeten

Av *Sven G. Hansson*

Våren 1774, nära elva år efter fru Nordenflychts död, utkom hennes *Utvalda Arbeten*.¹ Det var med denna samling som skaldinnan presenterades för den gustavianska publiken och därmed för en ny litterär generation. Det är också det nya skedet ideal och därmed för en typografiska utformningen av denna smakfulla oktavvolym, vilken fördelaktigt skiljer sig från t. ex. *Qwinligt Tankespels* mera gedigna än eleganta kvartovolymer.

Utvalda Arbeten innehåller ett strängt sovrat urval av fru Nordenflychts rika produktion och lämnar prov på hennes verksamhet inom olika genrer, från epigram och visor till oden och »Hjelte-dikter». Här återfinns hennes mest kända dikter, såsom *Skalde-Bref Till Criton*, *Tåget öfver Bält*, *Fruentimrets Försvar* och *Öfver en Hyacint*. Vad som skänker samlingen dess största värde är emellertid att den innehåller flera tidigare otryckta verk, framför allt några av de dikter som inspirerats av hennes kärlek till Johan Fischerström.

Omedelbart efter *Utvalda Arbetens* titelsida följer ett dedikationsblad, på vilket samlingen »allerunderdånigst» tillägnas änkedrottningen, Lovisa Ulrika. Dedikationen har undertecknats av Fischerström. Det osignerade företal som kommer därefter upplyser, utan att nämna några namn, om att den postuma utgåvan ombesörjts av »Några få» av fru Nordenflychts »öfverblefna wänner, hos hvilka detta witra Fruntimrets arbeten stannat» [— —]. Samlingen avslutas med två gravskrifter över skaldinnan, den ena ett prosapoem signerat J. F., dvs. Johan Fischerström, och den andra en dikt av G. F. G., Gustaf Fredrik Gyllenborg.²

Trots företalets uppgift har det betraktats som självklart att Fischerström utgivit *Utvalda Arbeten*. Denna åsikt är lika gammal som utgåvan.

I Gjörwells tidskrift *Nya Lärda Tidningar* blev fru Nordenflychts arbeten recenserade den 20 oktober 1774, och därvid uppgavs att samlingen tillägnats änkedrottningen »af des Utgifware, Hr Joh. Fischerström, Oecon. Intendent, och som förmodel. äfwen skrifwit Företalet /not/». Att det är Gjörwell själv, som författat recensionen, kan tas för givet; frågan är varifrån han har fått sina uppgifter. I hans brevväxling vid denna tid nämns editionen, såvitt jag kunnat finna, inte någon gång. Med Fischer-

¹ Verket annonseras i *Stockholms Post-Tidningar* den 12.5.1774. Annonseras i följande nummer, den 16.5., och återfinns även i *Dagligt Allehanda* den 13 och 16.5.1774.

² Båda skrifterna hade tryckts tidigare; se J. Kruse, *Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinne-porträtt från Sveriges rococo-tid*, 1895, s. 312.

ström, sin forne medhjälpare i journalistiken, hade Gjörwell brutit 1773³, och något umgänge dem emellan tycks inte ha förekommit under det följande året; Fischerström figurerar visserligen vid två tillfällen i brev från Gjörwell⁴, men det är tydligt, att skribenten därvidlag endast meddelar andrahandsuppgifter. Man bör observera, att recensenten *förmodar*, att företalet skrivits av Fischerström; om Gjörwell fått aktuella upplysningar av denne, hade han givetvis inte behövt nöja sig med ett antagande. Det är inte otänkbart, att Gjörwell stöder sig på tidigare underrättelser av Fischerström eller att han haft andra källor till sitt förfogande. Men den enklaste och sannolikaste förklaringen till Gjörwells uttalande är, att han tolkat Fischerströms undertecknande av dedikationen som ett framträdande av verkets utgivare och att denna tillägnan sålunda fått honom att bortse från företalets uttryckliga påpekande. Den har då också kommit honom att negligera en uppgift, som han själv spritt elva år tidigare, nämligen att en annan av fru Nordenflychts vänner, Gyllenberg, åtagit sig utgivningen av samlingen. — Även långt efter denna recension möter man hos Gjörwell uppfattningen, att Fischerström ederat *Utvalda Arbeten*. Då utgivaren av Dalins *Poetiska Arbeten*, Pehr Rudin, begärt att för detta verk få köpa tryckpapper av Gjörwell, anmärkte denne ironiskt i ett brev den 24 januari 1782:

Endera dagen kommer väl ock Hr *Fischerström*, och vil hafva Papper til sin Fru Nordenflycht. Synnerlige Editorer af Hjeltens och Hjeltinnans på Sv. Parnassen Arbeten!⁵

Två senare recensioner divergerar i editorfrågan. Rudin talar i sin *Vit-terhets Journal* (1777) om »Utgifvarne»⁶, antagligen därför att han tagit större hänsyn till uppgiften i företalet än till dedikationen. I C. W. Lüdekes *Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeits-Archiv* (1785) uppges däremot, att utgåvan är »durch einen unserer verdientesten und ruhmwürdigsten Schriftsteller» [— — —] »*Joh. Fischerström*, veranstatet worden».⁷

Hos en historiker som Schering Rosenhane och hos äldre litteraturhistoriker som Hammarsköld, Atterbom och Malmström återfinns sedan

³ *En stockholmskrönika ur C. G. Gjörwells brev*, utg. av O. Sylwan, 1920, s. XIII n. 1, 43; jfr *En gustaviansk dagbok. Johan Fischerströms anteckningar för året 1773*, utg. av G. Näsström, 1951, s. 71, 143 ff.

⁴ Se nedan s. 95.

⁵ Brev till Patrik Alströmer (KB, *Ep. G. 8: 9*). *Utvalda Arbeten* hade 1781 utkommit i en andra (oförändrad) upplaga, vilket förmodligen bidragit till att aktualisera verket för Gjörwell. Även för J. H. Lidén uppgav Gjörwell att »Fischerström har utgifvit Fru Nordenflychts Utvalda Arbeten». (Brev den 15.4.1775, UUB, *G. 150 e*; jfr Kruse, *a. a.*, s. 291 n. 4.)

⁶ *A. a.*, s. 64.

⁷ *A. a.*, 3, s. 276. Vem som skrivit den osignerade recensionen av *Utvalda Arbeten* kan inte med säkerhet fastställas. Författarförhållandena i det av Lüdeke utgivna verket har behandlats av Irmgard Leux-Henschen, *Christ. Wilh. Lüdekes Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeitsarchiv. En studie i gustaviansk kulturhistoria*, *Lychnos* 1954–55, s. 96 ff., enligt vilken framställning recensionen bör ha skrivits av Lüdeke själv (se spec. s. 122). S. Ek har emellertid senare påpekat att Thorild — enligt en uppgift av C. G. Nordin — sörjt för den litterära kritiken i bl. a. arkivets tredje band (*Ny illustr. svensk litteraturhistoria*, 2, 1956, s. 614). Att döma av den entusiasm varmed recensenten uttalar sig om Fischerström synes denna uppgift avgjort vara att föredra (jfr Kruse, *a. a.*, s. 292 f., 328).

uppgiften om att Fischerström ederat *Utvalda Arbeten*.⁸ Ett undantag utgör *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, vilket uppger, att Fischerström »jemte Gyllenborg» utgivit fru Nordenflychts arbeten.⁹

Till den traditionella uppfattningen om Fischerströms roll anslöt sig även Nordenflychtforskningens grundläggare, John Kruse.¹ Synbarligen tycks Kruse stödja sig på dedikationen, men sannolikt är det Gjörwells recension, som föresvävat honom och som föranlett hans ställningstagande.² Samtidigt har Kruse genom Gjörwell känt till att Gyllenborg efter fru Nordenflychts död åtagit sig utgivningen, men han bortser helt från denna omständighet: »Ursprungligen skulle Gyllenborg varit utgifvaren, /not/ men af en eller annan anledning har detta ej blifvit af.»

Efter Kruse har uppgiften om att Fischerström utgivit fru Nordenflychts *Utvalda Arbeten* blivit allmänt vedertagen.³ Med tanke på att den torde grunda sig nästan uteslutande på samlingens dedikation och på den betydelse som denna tillmätts, kan det finnas anledning att återvända till verkets tillkomsthistoria och undersöka vad de samtida källorna har att meddela om utgivningen.

Endast några veckor efter fru Nordenflychts bortgång omtalar Gjörwell, att en utgåva av hennes skrifter planerades och att redigeringen av denna anförtrotts åt hennes förtrogne vän Gyllenborg. I ett brev till C. G. Warmholtz den 22 juli 1763 heter det:

KammarRådet Gref Gyllenborg granskar nu hennes Arbeten, och skal gifva ut dem tilhopa, i en ny Uplaga; men det mästa af hennes äldre skrifter utmönstras.⁴

Dödsrunan över fru Nordenflycht i Gjörwells tidskrift *Svenska Mercurius* innehåller också en underrättelse om att en utgåva av hennes arbeten är att vänta,

gjord med allt det val och granskning, som den uplysta Utgifvaren ej underlåter, at gifva en Samling, som så utmärker och hedrar Svenska Snillet.⁵

⁸ Rosenhane, *Anteckningar hörande till Kongl. Vetensk. Akademiens Historia Framlagde i ett Tal vid Praesidii nedläggande d. 13 Februari 1805*, 1811, s. 346; L. Hammar-sköld, *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar*. Andra uppl. utg. av P. A. Sondén, 1833, s. 250, 622; P. D. A. Atterbom, *Svenska siare och skaldar eller grunddragen af svenska vitterhetens häfder*, 2, 1843, s. 322; B. E. Malmström, *Grunddragen af svenska vitterhetens historia*, 1, 1866, s. 109, 203, 207. Alla utom Malmström anger dessutom Fischerström som författare till samlingens företal.

⁹ *A. a.*, 4, 1838, s. 350; även i ny rev. uppl., 4, 1875, s. 351.

¹ *A. a.*, s. 323; jfr s. 301 n. 2, 324.

² Kruse uttrycker sig påfallande likt Gjörwell: [— — —] »med en tillegnan till Louisa Ulrika af utgifvaren, Fischerström, som äfven författat ett kort ästetiserande företal» [— — —]. Gjörwells förmodan om Fischerströms författarskap till företalet har hos Kruse blivit ett faktum. Att Gjörwells recension varit bekant — och aktuell — för Kruse framgår av att denne i det följande (s. 324) anför några passager därur. (Kruses källhänvisning till *Nya Lärda Tidningar*, s. 324 n. 4, har dock råkat bli oriktig.) Även framställningen i Lüdekes *Gelehrsamkeits-Archiv* har Kruse känt till (s. 324); däremot synes Rudins anmälan ha undgått honom.

³ M. Lamm, *Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur*, 1, 1918, s. 186; Hilma Borelius, *Hedvig Charlotta Nordenflycht*, 1921, s. 203–206 (jfr *Samlade skrifter av Hedvig Charlotta Nordenflycht*, utg. av Hilma Borelius och T. Hjelmqvist [*Svenska förf. utg. av Sv. vitterhetssamf.*, 11], 3, 1938, s. 380, 518, 522, 568, 701); *Svenska litteraturens historia*, 1, 1929, s. 377; *Svenska män och kvinnor*, 2, 1944, s. 520; *Ny illustr. svensk litteraturhistoria*, 2, s. 128, 594.

⁴ KB, *Ep. G. 8: 2*; jfr Kruse, *a. a.*, s. 323 n. 2.

⁵ *A. a.*, s. 555 (julihäftet); jfr Kruse, *a. a.*, s. 311.

Här namnges inte utgivaren, men det kan inte råda något tvivel om vem som åsyftas. Under augusti 1763 omtalar nämligen Gjörwell ytterligare tre gånger i brev, att Gyllenborg ämnade ombesörja utgivningen.⁶

Det kom emellertid att dra ut på tiden, innan det utlovade verket ofentliggjordes. En av anledningarna till dröjsmålet framgår av det vittnesmål, som Johan Gabriel Oxenstierna avger i sin dagbok. Efter ett samtal med morbrodern om dennes planerade diktverk *Tåget öfver Bält* antecknade Oxenstierna den 13 september 1770:

Han hade först tänkt att uti fru Nordenflychts värk omändra hennes äfven så kallade Poeme, men nu änteligen tagit det beslut att skrifva en själf ock gjöra hennes arbete allmänt med hennes egne förbättrade afskrifter.⁷

Det förefaller som om Gyllenborgs intresse för denna fru Nordenflychts dikt tagit sådana proportioner, att det inverkat hindrande på utgivningsarbetet i dess helhet.

Några år senare nalkades *Utvalda Arbeten* äntligen sin fullbordan. I göteborgsorganet *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* återfinns en förhandsnotis därom; ur ett brev från Stockholm, daterat den 29 april 1773, meddelas bl. a.:

En Wän af Fru Nordenflycht utgifwer, til Hänes Åminnelse, en samling af alla Des Arbeten; den tryckes med mycken granskning, och hedrar både Hanne och Utgifwaren.⁸

Rapportören är sannolikt identisk med tidningens stockholmskorrespondent Johan Simmingsköld.⁹ — I juni samma år inbjöds allmänheten genom annonser i dagspressen¹ att prenumerera på samlingen, och därvid meddelade förläggaren, J. C. Holmberg, att den »Första Flocken» omedelbart kunde erhållas.

En notis från tiden strax före den definitiva utgivningen har uppmärksamrats av Olof Byström.² I en av Holmbergs bokkataloger, daterad den 29 november 1773, uppges att *Utvalda Arbeten*, som befinner sig under tryckning och »hwaraf 8 ark redan utkommit» [— — —], »utgifwas af Kammar-Herren (!) Grefwe Gyllenborg» [— — —].

I två hänseenden överensstämmer alla dessa tidiga underrättelser: utgåvan har ombesörjts av en enda editor och som sådan nämns *icke* Fischer-

⁶ Brev till Warmholtz den 5.8. (jfr Kruse, *a. a.*, s. 323 n. 2) och den 25.8.1763; båda i KB, *Ep. G. 8: 2*. Det förra citeras i *En stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev*, s. 14 f.; i det senare lyder meddelandet: »Gref Gyllenborg bereder oss en ny och granskad upplaga af Fru Nordenflychts arbeten.» Vidare ett brev dat. den 16.8.1763 och riktat till icke namngiven adressat (otvivelaktigt prof. J. G. Boehm i Leipzig) för vilken Gjörwell uppger att Gyllenborg »nous donnera une edition très corrigée des Oeuvres de feu Mad. de Nordenflycht». (KB, *Ep. G. 8: 2*.)

⁷ *Dagboks-anteckningar åren 1769–1771*, utg. av G. Stjernström, 1881, s. 107. Doc. Magnus von Platen har haft vänligheten att påpeka detta uttalande för mig. Jfr även Gyllenborg, *Mitt lefverne. 1731–1755. Själfbiografiska Anteckningar*, utg. av G. Frunck, 1885, s. 81 f.

⁸ *A. a.*, den 5.5.1773 (n:o 97–98).

⁹ Om dennes bidrag till tidningen se H. Fröding, *Biografiska studier från skilda tider*, 1905, s. 148 f.; C. M. Bellman, *Skrifter*. Standarduppl. utg. av Bellmansällskapet, 9, 1950, komm., s. 114.

¹ *Dagligt Allehanda* den 4.6.1773 och *Stockholms Post-Tidningar* den 7.6.1773.

² O. Byström, *Kring Fredmans Epistlar. Deras tillkomst och utgivning*, 1945, s. 22 n.

ström. Den förra uppgiften strider mot samlingens företal, den senare mot de tolkningar, till vilka dedikationen givit upphov.

Uppenbarligen kan Fischerström inte betecknas som ensam utgivare av *Utvalda Arbeten*. Även om man tar hänsyn till att källorna kan vara — och i Oxenstiernas fall också är — påverkade av Gyllenberg, framstår den konsekventa tystnaden i fråga om Fischerströms deltagande som synnerligen anmärkningsvärd. Dedikationens bevisvärde måste sägas ha betydligt överskattats.

Har då Gyllenberg utgivit fru Nordenflychts arbeten? Frågan är inte entydigt besvarad i och med en hänvisning till de samtida vittnesmålen. Byström förmodar beträffande tillkännagivandet i Holmbergs bokkatalog, att förläggaren delvis i reklamsyfte bland fru Nordenflychts vänner utpekade Gyllenberg som den egentlige utgivaren. Antagandet att kommersiella hänsyn påverkat Holmberg ter sig dock i detta fall mindre troligt med tanke på att denne inte annorstädes synes ha tillkännagivit vem som burit ansvaret för utgåvan.³ Holmbergs meddelande bekräftas ju också av Gyllenbergs eget uttalande för Oxenstierna, samtidigt som underrättelsen från 1773 tyder på att Gyllenberg sent omsider genomfört den uppgift han omedelbart efter fru Nordenflychts bortgång åtagit sig. Gyllenberg har själv inför Oxenstierna uppträtt som presumtiv utgivare, och han har också av samtiden blivit betraktad som sådan. Otviveltaktigt måste han ha spelat en mycket viktig, sannolikt avgörande, roll vid ederingen av *Utvalda Arbeten*.

Ett sådant utgivningsföretag faller också helt inom ramen för Gyllenbergs litterära intressen och strävanden. Tidigare hade denne deltagit i redigeringen av Tankebyggarordens *Witterhets arbeten*.⁴ I februari 1773 yppade Gyllenberg vid ett sammanträde i Vitterhetsakademien sin avsikt att till Dalins åminnelse »göra ett urval» av den äldre skaldens »mångfaldiga quäden och dem, med några af våra senare skaldestycken, i en samling af trycket utgifva» [— — —].⁵ Detta projekt — som möjligen haft något samband med Nordenflychtutgåvan — kom visserligen aldrig till utförande, men Gyllenbergs uppsåt vittnar om hans benägenhet för utgivningsverksamhet. Mot slutet av sitt liv redigerade han också, biträdd av den erfarne publicisten Gustaf Regnér, såväl sina och Creutz' *Vitterhets-Arbeten* (1–2, 1795) som sina *Theater-Stycken* (1797).⁶

Men det vore säkerligen ett misstag att betrakta den postuma Nordenflychteditionen som verkställd enbart av Gyllenberg och att tillerkänna denne äran därav lika oreserverat som tidigare skett för Fischerströms vidkommande. Man kan nämligen inte bortse från företalets uppgift att det är *några* av skaldinnans vänner, som låtit offentliggöra hennes arbeten. Bland dessa vänner måste Fischerström ha befunnit sig, därom —

³ Om Holmberg funnit det värdefullt ur försäljningssynpunkt att framhålla Gyllenbergs namn borde han i första hand ha åberopat detta vid sin prenumerantvärning i tidningspressen, men så har icke skett.

⁴ G. Sahlberg, *Gustaf Fredrik Gyllenberg. Hans liv och diktning under frihetstiden*, 1943, s. 203 f.; L. Breitholtz, *Studier i frihetstidens litteratur*, 1956, s. 58, 62.

⁵ *Kungl. Vitterhetsakademiens Dagbok 1773–1782*, utg. av Svenska akademien, 1930, s. 20 (den 16.2.1773).

⁶ Se verkens företal. Regnérs biträde framgår av Gyllenbergs förord till *Försök om Skaldekonsten* (1798), den fjärde och avslutande delen i denna svit av hans samlade skrifter.

men inte mer! — vittnar dedikationen.⁷ En annan av vännerna, Gyllenberg, har under arbetets gång utåt framträtt och uppfattats som den ansvarige utgivaren. En möjlighet som inte får förbises är att ytterligare någon eller några ur skaldinnans intimare vänskrets kan ha biträtt vid redigeringen.

Om arten av Fischerströms verksamhet eller om dess betydelse kan ingenting sägas med säkerhet. Möjligen är det han, som efter fru Nordenflychts död tagit hand om hennes efterlämnade manuskript.⁸ Att han skrivit företalet är inte uteslutet men dock obevisat. Från den stundom förekommande uppgiften⁹ att han daterat en av de viktigare dikterna i samlingen, *Til **** (»Hvad har jag sedt? hvad gruflig plåga«)¹, kan man däremot bortse, då man ju inte alls vet i vilken form manuskriptet föreläggat.

Av en viss betydelse i detta sammanhang är Fischerströms personliga förhållande till Gyllenberg. Gjörwell uppger 1767 om den då bysatte ekonomiintendenten, att denne begått »de nedrigaste gerningar» mot bl. a. Gyllenberg.² Hur än därmed förhållit sig visar Fischerströms bevarade dagbok för 1773, att han i varje fall detta år stått i nära förbindelse med Gyllenberg och att deras umgänge varit både flitigt och förtroget.³ Flera av deras sammanträffanden tycks uteslutande ha gällt litterära angelägenheter. *Utvalda Arbeten* nämns dock icke i denna dagbok, lika litet som i Gyllenbergs självbiografiska anteckningar. Vid ett tillfälle uppger Fischerström, att han blivit eftersänd av Gyllenberg, som tydligt uppträtt med sin vanliga impulsiva livlighet:

Det är ingen annan Människia som iag sympathiserar med, ropade han då han såg mig komma. Jag känner at iag älskar Er — — — Efter dessa vänskapsbety-

⁷ I sin biografi över fru Nordenflycht i *Svenska Galeriet* (1782) yttrar sig Fischerström (s. 18 n.) om *Utvalda Arbeten*: »En Volume af hennes mognade Arbeten utkom år 1774. En värdigare Uplaga skal framdeles utgifvas.» Uttalandet låter sig knappast tolkas vare sig för eller mot Fischerströms deltagande i utgivningsarbetet; däremot är det tydligt att han senare inte varit tillfredsställd med verkets utformning.

⁸ *Inrikes Tidningar* meddelar den 7.7.1763 i ett »Utdrag af et Bref från Skokloster, den 2 Julii» om den avlidna bl. a.: »Hennes egne Arbeten, som hon under sin enslighet börjat at samla och närmare granska, utgöra dess kostbaraste efterlätnskap.» Författare till underrättelsen är, som redan Gjörwell förmodat (brev den 8.7.1763, cit. i *En stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev*, s. 14; jfr Kruse, *a. a.*, s. 309 f.) antagligen Fischerström. Denne var närvarande under åtminstone en av de dagar då bouppteckningen efter fru Nordenflycht förrättades, den 11–14.7.1763. (Kruse, *Några nya Nordenflychtiana, Samlaren* 1897, s. 122; jfr s. 104 f.) I bouppteckningsprotokollet upptas bland »Documenter och Skrifter» vad som bör vara manuskripten till skaldinnans egna verk: [— — —] »Annotationer och Poesier i en bundt» [— — —]. (*Ibid.*, s. 135.) Möjlighet att komma i besittning av dessa manuskript, vilka inte åsattes något värde vid bouppteckningen, behöver Fischerström inte ha saknat.

⁹ Kruse, *Hedvig Charlotta Nordenflycht*, s. 323; Hilma Borelius, *a. a.*, s. 203; *Ny illustr. svensk litteraturhistoria*, 2, s. 128.

¹ *Utvalda Arbeten*, s. 147 f.; *Samlade skrifter*, 2, 1927, s. 445 f.

² Brev till J. H. Lidén den 18.5.1767 (UUB, G. 151 b) cit. i *En stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev*, s. 22; jfr O. Sylwan, *Svenska pressens historia till statshvålfningen 1772*, 1896, s. 311. Av sammanhanget att döma kan Fischerströms synder mycket väl ligga flera år tillbaka i tiden.

³ *En gustaviansk dagbok*, passim; jfr även *En stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev*, s. XIII n. 1.

gelser, bad han mig genomläsa, och som han sade granska och rätta det Tal, hvilket han skall hålla som nyss intagen Ledamot i Vitterh. Academ. Jag gjorde det och med hans tillstånd rättade några smärre i hastighet skedde felsteg.⁴

Men Fischerström anlätades inte bara som rådgivare och kritiker. En gång då Gyllenberg fått i uppdrag att skriva en operabalett överlät han först åt Fischerström att utarbeta planen, varefter de båda gemensamt ägnade sig åt arbetet på baletten.⁵

Dessa mellanhavanden visar, att det inte varit något ovanligt, att Fischerström biträtt Gyllenberg i dennes litterära verksamhet. De antyder även hur ett samarbete i fråga om fru Nordenflychts verk kan ha gestaltat sig. Att samtidigt Fischerström å sin sida dragit fördel av bekantskapen framgår också såväl av hans dagbok som av andra källor. Gyllenberg har flera gånger uppträtt som hans förespråkare i de högsta kretsarna och bl. a. lovat föra hans talan inför änkedrottningen.⁶ Själv har Gyllenberg i ett brev till Fredrik Sparre snuddat vid denna sida av sitt förhållande till Fischerström. Efter en påminnelse, som Fischerström bett honom framföra, skriver Gyllenberg den 2 april 1774: »Je n'ai pas pu le refuser ce seul mot, vous savés combien il me coute.»⁷ Att Fischerström som lön för sina tjänster kunnat begära vissa gentjänster är således tydligt.

Vid fullbordandet av *Utvalda Arbeten* blev det Fischerström, som framträdde och med dedikationen riktade allmänhetens uppmärksamhet på sig. Denna omständighet, som så fullständigt kommit att undanskymma Gyllenbergs insats, förefaller att få en naturlig förklaring mot bakgrunden av de båda utgivarnas inbördes relationer. Tillåtelsen att införa en tillägnan — vilken enligt tidens sedvana kunde väntas medföra någon favör — skulle kunna betraktas som en belöning, kanske överenskommen på förhand, varmed Gyllenberg velat tillfredsställa en medhjälpare inte bara för bistånd i samband med detta utgivningsarbete utan också för tidigare tjänster.

Fischerström hade också ett synnerligen angeläget skäl att allerunderdånigast uppvakta Lovisa Ulrika. I slutet av år 1773 erbjöds han — tydligen som en belöning för sin insats vid statsvälningen⁸ — befattningen

⁴ *En gustaviansk dagbok*, s. 48 (den 7.2. 1773). — Gyllenberg talar i sina efterlämnade memoarer om Fischerströms »kunskaper och behagliga vett» [— — —]. (*Mitt lefverne*, s. 56; jfr Kruse, *Hedvig Charlotta Nordenflycht*, s. 293 n. 5.)

⁵ *En gustaviansk dagbok*, s. 86, 92 (den 18.5. och 5.6. 1773); jfr s. 95 (den 15.-16.6. 1773).

⁶ Enligt Fischerströms dagbok lovade Gyllenberg den 23.2. 1773 att hos änkedrottningen förordade Fischerström till en planerad kritikerbefattning under Vitterhetsakademien (*a. a.*, s. 56; jfr även s. 68 f.). Gyllenberg meddelade något senare, den 2.3., att han för C. F. Scheffer visat ett brev, som han erhållit från Fischerström i detta ärende. Till brevet hade Fischerström som prov på sin förmåga fogat en kritik av en dikt av C. J. Ingman(-Manderfelt) (*a. a.*, s. 59 f.). Egendomligt nog framlade Gyllenberg vid Vitterhetsakademiens sammanträde den 2.3. som sin egen en »granskning», vilken otvivelaktigt haft samma ämne (*Kungl. Vitterhetsakademiens Dagbok 1773-1782*, s. 22). Möjligen står man här inför ännu ett fall av litterärt samarbete. — Av Vitterhetsakademiens protokoll framgår att Gyllenberg den 16.3. 1773 rekommenderat Fischerström som »ganska skicklig översättare» [— — —] (*a. a.*, s. 25; jfr s. 199).

⁷ RA, Börstorpssamlingen, Brev till Fredrik Sparre, vol. 14.

⁸ Om Fischerströms verksamhet till förmån för Gustav III se *En stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev*, s. XII f., 127. Ett dokument av ett visst intresse är Fischer-

som slottskamrer på Drottningholm⁹. Det var änkedrottningen, som disponerade över utnämningrätten. Den 3 december antecknade Fischerström i sin dagbok, att Lovisa Ulrika beslutat utfärda hans fullmakt.¹ Denna lät emellertid vänta på sig.² Under tiden tycks Fischerström ha börjat sin tjänstgöring på Drottningholm, men därefter, antagligen någon gång under våren 1774, förflyttades han till Gripsholm. Gjörwell har noterat denna ändring och antytt att den berott på Lovisa Ulrikas missnöje med Fischerström³, något som inte förefaller osannolikt. Ännu i september 1774 hade fullmakten inte utfärdats.⁴

Fischerströms situation förklarar, varför *Utvalda Arbeten* dedicerats till änkedrottningen. Det är inte heller svårt att inse, hur betydelsefull dedikationen måste ha tätt sig för honom. Av den kan utläsas en vördsam anhållan om den utlovade fullmakten, som skulle kunna trygga hans existens. Men Fischerström har också anknutit till en bestämd tradition, till fru Nordenflychts uppvaktningar av Lovisa Ulrika, i sitt försök att utnyttja skaldinnans goodwill för sina egna syften.⁵

Av allt att döma har Nordenflychtutgåvan verkställts av Gyllenberg och Fischerström gemensamt. Under utgivningsarbetet är det Gyllenberg, som i de samtida källorna framstår som ansvarig för editionen; Fischerström nämns inte och kan under denna tid endast anas som underordnad medhjälpare. Vid verkets fullbordan trädde Fischerström fram, och rollerna blev omkastade. Dedikationen kom Fischerström att betecknas som *Utvalda Arbetens* editor, medan Gyllenbergs insats blev förbisedd. Vid tillkomsten av den betydelsefulla dedikationen har personliga förhållanden och motiv otvivelaktigt varit av avgörande betydelse.

ströms brev till J. M. Sprengtporten, dat. den 9.9.1772, vari skribenten gör antydningar om den aktivitet han utvecklat under statsvälvningen och uttrycker sin förhoppning om en befattning i monarkens närhet. (RA, Sprengtportenska saml., J. M. Sprengtporten, vol. 6.) I april 1773 erhöll Fischerström en större penningssumma från Gustav III (*En gustaviansk dagbok*, s. 73 och komm., s. 145).

⁹ Första gången Fischerström i sin dagbok nämner att han skulle kunna erhålla denna tjänst är den 15.11.1773 (s. 113), men det framgår att förslaget därom är av något äldre datum.

¹ *A. a.*, s. 119.

² Att fullmakten inte expedierades berodde enligt de underrättelser som nådde Fischerström på att änkedrottningens officiella titel inte blivit fastställd (dagboken den 9 och 15.12., s. 121, 123 och anteckning för tiden den 13–20.1.1774 i otryckt parti av dagboken, KB, *I. f.* 10).

³ I brev till Warmholtz den 3.6.1774 (en avskrift har Gjörwell daterat till den 7.6.) skriver Gjörwell: »Nu förljude det, att EnkeDrgn afskedat honom [Fischerström] ifrån sit nyl. honom ombetrodde Kamererskap på Drgholm, hafvandes fått i stället en dylik Fonction på Gripsholm, hvarest äro bara gamla Portraiter, at förvara.» (KB, *Ep. G. 8: 4*; *En stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev*, s. 116. Jfr *En gustaviansk dagbok*, s. 157.) Se även Gjörwells brev till Patrik Alströmer den 5.9.1774 (KB, *Ep. G. 8: 4*; *En stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev*, s. 127).

⁴ *En gustaviansk dagbok*, s. 156 f. Utgivaren G. Näsström hänvisar här till Lovisa Ulrikas och Gustav III:s brevväxling i sept. 1774, av vilken framgår att änkedrottningen vid denna tid inte önskade utnämna Fischerström. Detta innebar slutet på dennes korta och föga framgångsrika karriär inom hovförvaltningen. Näsström betraktar det tidigare anförda formella hindret för Fischerströms fullmakt som ett svepskäl; Lovisa Ulrika »kände sig osäker på honom».

⁵ Dedikationen och successjonen i supplikanthänseende understryks av att den första dikten i samlingen är fru Nordenflychts poetiska hyllning till Lovisa Ulrika på hennes namnsdag den 25.8.1750. I *Utvalda Arbetens* företal prisas dessutom »Den Svenska Minerva» som beskyddarinna av fru Nordenflycht och vitterheten.